

УДК: 351.816:356.13

ФЕДОРЧЕНКО О.В.,

Херсонський національний технічний університет.

Федорченко Олег Володимирович (1981 р. н.). У 2006 р. закінчив інститут психології, історії та соціології Херсонського державного університету, в 2007 р. – магістратуру. З 2008 року аспірант Херсонського національного технічного університету. Коло наукових інтересів – “Історія поштово-телеграфного зв’язку на початку ХХ століття”.

КАДРОВА ПОЛІТИКА В ДЕРЖАВНИХ ПОШТОВИХ І ПОШТОВО-ТЕЛЕГРАФНИХ УСТАНОВАХ ПІВДНЯ УКРАЇНИ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ (1900-1914 РР.)

У статті на основі джерельних матеріалів розглядаються засади кадрового забезпечення поштових і поштово-телеграфних установ Півдня України на початку ХХ століття.

The means of human resources providing of postal and postal-telegraphic establishments of the south of Ukraine at the beginning of XX century are considered in the article on the basis of the source materials.

Одним із найголовніших принципів успішного функціонування установ, організацій, підприємств різних форм власності і діяльності є продумана та виважена кадрова політика. У свою чергу, від професійного і висококваліфікованого персоналу поштових установ залежала швидкість та якість обміну інформацією.

У деякій мірі питанню кадрової політики у поштових установах приділили увагу в своїх працях з історії розвитку і діяльності поштового зв’язку у Російській імперії та Україні М. Псурцев [1], В. Мухін, В. Мороз, П. Дюков [2], Т. Замкова, О. Напханько, І. Меленчук та ін. [3]. Але не дивлячись на зазначені праці, дане питання недостатньо розкрито у науковій літературі. Тому автор прагне висвітлити і проаналізувати деякі аспекти кадрової політики у поштових і поштово-телеграфних установах Півдня України на початку ХХ століття.

По-перше, треба зупинитися на факторах, які робили службу у поштовому відомстві непривабливою серед населення. На початок ХХ століття значно зросло навантаження на службовців поштових установ, за 100 років кількість поштових відправлень виросло в 283 рази, а кількість службовців тільки у 3,5 [4].

Красномовним свідченням збільшення обсягу роботи в установах є зауваження адресатів, які в деяких містечках Півдня, були змушені особисто приходити в контору за кореспонденцією, оскільки в поштарів просто не вистачало часу на цю операцію [5]. Відмічалися непоодинокі випадки, коли адресати отримували пошту значно пізніше від встановленого терміну [6]. Основна причина повільності в операціях

поштових контор, за свідченням відвідувачів, була обумовлена тим, що чиновники повинні виконувати декілька справ майже одночасно [7]. Відповідно робочий день тривав близько 14-16 годин. Заробітна плата нижчих чинів і робітників поштової служби була низькою [8].

Як регіональну особливість треба відмітити, що влітку навантаження на поштові установи Півдня збільшувалося, так як регіон був курортним. На сезон відкривалися тимчасові поштові відділення [9]. Контори і відділення повинні були обходитися власними силами, оскільки резерву службовців не було, чиновникам заборонялося брати відпустки в курортний період [10].

У поштових установах V і VI класів зі штатом один начальник і один чи два чиновника, перші, досить часто, майже всю роботу перекладали на плечі підлеглих, які повинні були нести службу майже беззмінно [11]. Більше того, начальники, користуючись своїм службовим становищем, змушували наглядачів, сторожів і поштарів у робочий час нести “лакейскую” службу в своїх господарствах [12]. Було поширеним явищем служба дружин і дочок начальників установ на посадах помічників або старших чиновників. У дійсності, родичі начальників не часто тішили своєю присутністю чиновників контор і відділень і, таким чином, перекладали свої обов’язки на інших [13].

Взагалі, мікроклімат у колективах поштових і поштово-телеграфних установ бажав кращого. Керівництво Одеського поштово-телеграфного округу було засипане доносом, скаргами, кляузми, різного виду “ябедами”, було поширено сутяжництво [14].

При присвоєнні класного чину службовцям, у більшості випадків передбачався переїзд інше місце служби, та й, в цілому, поштові чиновники досить часто змінювали місце проживання. На новому місці, одразу ж перед ними повставала квартирна проблема. Головне управління пошти і телеграфів намагалося вирішити це питання для чиновників столичних, губернських, обласних та великих торгових центрів шляхом призначення квартирних грошей [15]. Ці місця забезпечувалися відносно достатньою кількістю службовців пошти. Однак для “прочих мест”, вирішення питання відтягувалося на роки. Квартирних грошей, які додавалися до заробітної плати, як правило, не вистачало на оренду більш-менш пристойного помешкання, особливо сімейним.

Існували непоодинокі випадки, коли учнів на посади чиновників, які навчалися при поштових і поштово-телеграфних установах, не допускали до іспиту на присвоєння державного чину, не бажаючи втратити безкоштовну робочу силу [16]. Тому у період 1900-1914 рр. проблема з кандидатами на заміщення посад у поштових і поштово-телеграфних установах Півдня України була досить актуальною [17].

Щорічне відбування військової повинності, в основному в далеких губерніях Росії, породжувало плінність кадрів у поштових установах і негативно впливало на їх кваліфікаційний склад. Посади, звільнені призовниками, довгий час залишалися вакантними, оскільки кандидатів в окрузі було обмаль, сусідні округи не охоче командували, бо і в них відчувався брак резерву [18].

Звісно, керівництво Головного управління пошт і телеграфів та Одеського поштово-телеграфного округу прикладали зусилля для подолання недоліків кадрового забезпечення поштових і поштово-телеграфних установ, і по-можливості, зробити службу у відомстві більш привабливою. До того ж, перед Першою світовою війною в окрузі планувалися дві хвилі (1909 і 1914 рр.) масового розширення мережі поштових та поштово-телеграфних контор та відділків, які потребували значної кількості начальників, чиновників, поштарів і обслуговуючого персоналу [19, 20]. Для ліквідації плінності кадрів у зв'язку з призовом, правління округу рекомендувало начальникам установ слідкувати, щоб чиновники приписувалися у призивні відділки за місцем служби [21].

Нагальними питаннями, які потребували вирішення були: матеріальна зацікавленість та соціальне забезпечення службовців та чиновників відомства. Тому указом від 10 квітня 1902 року чиновникам було призначено пенсії [22], але він обмежував право на пенсію найчисельнішої маси службовців. Оскільки відрахування на пенсію здійснювалося з окладу від 600 крб до 999 крб на рік – 1 % і далі по мірі зростання, та з додаткової платні за англійську мову і за передачу депеш від 600 крб до 999 крб на рік – 1 %, і т. д. [23]. Посадові оклади значної маси службовців були нижче 600 крб на рік. Тільки у зв'язку з революційними подіями 1905-1907 рр. керівництво поштового телеграфного відомства із січня 1906 р. призначило пенсії всім чиновникам, встановивши відрахування на пенсію з окладу (до нього тепер включали заробітну плату, столові та квартирні гроші) до 600 крб на рік – 2 %, від 600 крб до 999 крб – 3 %, і далі по мірі зростання [24].

Під впливом революційних подій і реальною загрозою паралічу поштового зв'язку по всій імперії, відомство планувало підвищити заробітну плату поштовим чиновникам. З 1906 р. найнижчий оклад

чиновника VI розряду повинен був складати 300 крб на рік, для великих міст і столиці – 468 крб, в інших місцях – 432 крб, із яких 360 крб – власне заробітна плата і від 72 до 108 крб – квартирні гроші. Начальникам поштових установ у селах підвищували з 360 крб до 450 крб на рік при квартирних грошах у натурі. Було прийнято рішення доплачувати чиновникам за кожне п'ятиріччя, які прослужили на одній і тій самій посаді без отримання підвищення [25].

З 1909 р. встановлювався новий оклад унтер-офіцером, у залежності від розряду поштової установи і категорії місцевості, 300, 360, 420, 480 крб на рік, поштарям – 240, 300, 360, 420 крб на рік, іншим (сторожам, наглядачам) – 180, 240, 300, 360 крб на рік [26]. Однак і це не задовольняло мінімальні потреби службовців.

На значні церковні свята, відомство організувало грошову допомогу службовцям. На неї могли розраховувати лише ті, хто потребував (критерії, які визначали не вказано) і заслужив, і **не допускалися ті, які прослужили менше року або отримали підвищення по службі, або отримали своєрестяження** (зазначено в документі – О.Ф.) [27].

З липня 1905 р. при управлінні Одеського поштово-телеграфного округу почала свою діяльність комісія з надання допомоги на виховання дітей чиновників відомства. Основний напрям діяльності комісії полягав у наданні матеріальної допомоги чиновникам, діти яких навчалися, і тим самим полегшити становище сімей службовців. Керівництво округу ініціювало створення каси взаємодопомоги службовців на випадок хвороби або смерті. Але загальної підтримки вона не здохула [28].

Неможливо оминати вимоги відомства перед кандидатами на заміщення вакантних місць. Так на посади чиновників V і VI класів необхідні були такі дані: освітній ценз не нижче чотирьох класів гімназії, двокласних міських училищ або їм рівних, віком від 16 до 35 років, достатньо розумово розвинутих, без фізичних вад. На посади поштарів: віком від 18 до 35 років, змужнілих, міцної статури, без фізичних вад, бажано із запасних військових нижчих чинів [29]. Для жінок, які бажали працювати у відомстві, вимоги дещо відрізнялися: вік від 18 до 30 років, освітній ценз – вища або закінчена середня освіта в жіночих гімназіях, інститутах, єпархіальних училищах або інших відповідних навчальних закладах I розряду, з обов'язковим знанням двох іноземних мов. Незамужні або бездітні вдови, якщо одружені, то тільки в ролі чиновників поштово-телеграфного відомства для сумісної служби в одній установі [30]. Таким чином, відомство намагалося допускати на посади чиновників освічених кандидатів і завищувало вимоги для жінок.

Відчуваючи нестачу висококваліфікованих і досвідчених спеціалістів, керівництво округу в 1889 р. при Одеському міському шестикласному училищі відкрило поштово-телеграфний клас. У 1903 р. в зв'язку із розширенням, клас реорганізували у відповідні курси [31]. До речі, з 1905 р. на курсах мали змогу навчатися і жінки. Якщо, у перше десятиріччя XX століття поштово-телеграфне відомство виділяло кошти на утримання курсів [32], то з другого десятиріччя керівництво округу частково зняло із себе тягар по утриманню, рекомендуючи бажаним навчатися “без разрат для казнь”. На курсах готували чиновників від найнижчих класів до можливості присвоєння I класного чину [33].

Курси в Одесі не могли повною мірою задовольнити потреби округу в кваліфікованих кадрах, тому, більша частина кандидатів навчалася при поштових і поштово-телеграфних установах округу.

Бажаючи, щоб учні на заміщення посад чиновників, мали уявлення про поштову службу і відповідно менше витрачали час на підготовку, керівництво округу, наполегливо рекомендувало набирати учнів із гідних, здібних та добре зарекомендованих поштарів [34]. Для заохочення учням-чоловікам видавалося грошове утримання, на яке не могли розраховувати учні-жінки [35]. Також виплачувалася винагорода керівникам за кожного підготовленого кандидата [36].

Намагаючись зменшити витрати по округу, керівництво в 1913 р. видало циркуляр, згідно якого ліквідовувалася винагорода за підготовленого кандидата. Обгрунтовували це тим, що учні при конторах навчаються самі шляхом поступового ознайомлення на практиці з поштовими операціями, і тому не потребують керівництва [37]. Даний циркуляр зробив так, що учні дійсно залишилися сам на сам з опануванням служби і при бажанні чи потребі, їм не було до кого звернутися за допомогою. Визнавши свою недалекоглядність, керівництво згодом знову ввело винагороду [38].

У періоди, коли відчувалася значна скрута з кандидатами, керівництво округу свідомо йшло на зниження вимог до майбутніх чиновників, але тільки для тих хто був на посадах поштарів. Так, коли вони успішно склали іспит на чиновника, але мали освітній ценз нижче від встановленого, відразу ж при конторі складали іспит із загальних предметів (російської мови, арифметики, географії, чистописання) [39]. Можна припустити, що іспити із загальних предметів були тільки для виду, спираючись на те, що й основні, з поштової служби, часто-густо були простою формальністю [40]. Останнє, давало змогу потрапити до установ низькокваліфікованим спеціалістам, що негативно впливало на якість роботи установ і поштової служби в цілому. Тому відчувши, за півтора роки, зниження освітнього рівня чиновників, керівництво округу в січні 1907 р. відмінило практику призначення на посаду чиновників поштарів із освітнім цензом нижче від встановленого [41]. Поширеним явищем, яке теж не найкращим чином впливало на якісний склад поштових службовців, було підвищення по службі з допомогою протекції [42].

Суттєві корективи в кадрову політику внесли революційні події 1905-1907 рр. В середині листопада 1905 р. розпочався страйк поштово-телеграфних службовців. Найбільш організовано він проходив саме на Півдні України [43]. У зв'язку зі страйком, відомство дещо покращило матеріальні умови службовців, що було описано вище.

Активних учасників страйку було звільнено, виселено з квартир, понижено в класі [44], але більшість звільнених через деякий час знову прийняли назад на службу [45]. Зробивши висновки з подій, керівництво округу циркулярно визначило, щоб у майбутньому установи приймали гідних і особливо благонадійних, негласно збирати інформацію про кандидатів. У цей час пропонувалося приймати на службу жінок, більше того, надавати перевагу їм у призначенні на посади чиновників V і VI класів [46].

У революційні роки криміногенна ситуація значно погіршилася. Поштою перевозилися доволі значні суми грошей та цінних паперів, що було досить привабливим для грабіжників. У дорозі її охороняли

ямщик і в кращому разі два, але в основному один поштар, озброєний холодною і вогнепальною зброєю. У більшості випадків вони не вирізнялися мужністю та хоробрістю під час нападу злочинців [47]. Тому, даний період відзначений значною кількістю спроб і до того ж вдалих, нападу на пошту як в дорозі (навіть на поштові потяги), так і на поштові установи [48]. Округ потребував значну кількість осіб, які б у таких ситуаціях діяли адекватно. З актуальною і вчасною пропозицією звернулося військове відомство, пропонуючи зараховувати на вакантні посади у поштових і поштово-телеграфних установах, сторожів, розсильних та вартових надстроковиків запасу. Таким чином, військове відомство облаштувало поштою своїх колишніх підлеглих, а поштове відомство отримало професійних охоронців. У зв'язку з вище описаними подіями, підвищили вимоги до віку поштарів: не молодших 21 року, які відбули військову повинність, перевагу надавали нижчим військовим чинам запасу [49].

Спостерігалися випадки, коли чиновники спокуюшалися "легкими" грошима і часто із ними зникали [50]. Вони нерідко ставали спільниками грабіжників, повідомляючи дані руху "грошової" пошти [51]. Для запобігання подібного, начальником Одеського поштово-телеграфного округу були видані циркуляри із зобов'язанням приймати на вільні посади благонадійних, гідних та переважно сімейних [52]. Оскільки останні не були такими мобільними, як неодружені і їм, відносно важче було залишити місце проживання і служби.

З розширенням у 1909 і 1914 рр. мережі поштово-телеграфних і поштових установ на Півдні України, виникла досить серйозна проблема з кадрами. Відчувалася значна недостача не тільки кандидатів на новостворені посади чиновників, а й на посади начальників, особливо поштових установ. Якщо, навіть знаходився бажаний із відповідним освітнім цензом, класним чином, досвідом роботи у відомстві, гарною характеристикою і навіть вже підготовленим на посаду начальника, то довго не могли віднайти бажаного, з відповідними критеріями на посаду чиновника, яка вивільнялася. Дане явище було досить звичним для округу і було гальмом для успішного відкриття та функціонування установ [53].

І все ж таки, у південному регіоні існували місця, в яких не відчувався дефіцит кандидатів, навіть навпаки, бажаних було вдосталь. Чиновники з інших регіонів Росії прохали керівництво Одеського округу перевести їх в установи поближче до морів, з метою підлікувати здоров'я. Передбачаючи, що це може внести розлад у поштову службу, було вирішено відмовляти бажаним [54].

Отже, спроби керівництва поштово-телеграфного відомства та Одеського округу не змогли вирішити проблему повного і якісного забезпечення кадрами установ Півдня України. Пов'язано це було з невисокою привабливістю служби у відомстві серед населення, розширенням поштової мережі, яка була викликана вимогами часу. Постійним намаганням зекономити як на чиновниках, так і на підготовці та навчанні кандидатів, учнів на посади чиновників. Тому, до Першої світової війни поштово-телеграфні і поштові установи Півдня України підійшли з багажем невирішених кадрових питань, які наочно проявляли себе у кризових ситуаціях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Псурцев Н.Д. Развитие связи в СССР 1917-1967 гг. – М.: Связь, 1967. – 479 с.
2. Від гнінця до Інтернету: Нариси з історії української пошти / Мухін В., Мороз В., Дюков П. та ін. – К.: Аспект, 2002. – 327 с.
3. Дніпропетровський поштамт – 100 років. Він зв'язує міста, поєднує людей / Замкова Т., Напханько О., Зеленчук та ін. – Д.: АРТ-ПРЕС, 2005. – 104 с.
4. Псурцев Н.Д. Вказ. праця. – С. 40.
5. Херсонский курьер: Ежедневная газета. – Херсон, 1907. – 19 июня. – С. 4.
6. Юг: Ежедневная газета. – Херсон, 1903. – 30 марта. – С. 3.
7. Юг: Ежедневная газета. – Херсон, 1903. – 26 июня. – С. 3.
8. Псурцев Н.Д. Вказ. праця. – С. 39-40.
9. Державний архів Херсонської області (далі – ДАХО). – Ф. 237. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 110.
10. ДАХО. – Ф. 82. – Оп. 1. – Спр. 40. – Арк. 158.
11. ДАХО. – Ф. 82. – Оп. 1. – Спр. 27. – Арк. 68.
12. ДАХО. – Ф. 82. – Оп. 1. – Спр. 40. – Арк. 95-96.
13. ДАХО. – Ф. 82. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 17.
14. ДАХО. – Ф. 82. – Оп. 1. – Спр. 40. – Арк. 93-94.
15. ДАХО. – Ф. 82. – Оп. 1. – Спр. 16. – Арк. 43-44.
16. ДАХО. – Ф. 82. – Оп. 1. – Спр. 125. – Арк. 47 і зв.
17. ДАХО. – Ф. 82. – Оп. 1. – Спр. 197. – Арк. 31.
18. ДАХО. – Ф. 82. – Оп. 1. – Спр. 16. – Арк. 213 і зв.
19. Херсонские новости: Ежедневная газета. – Херсон, 1909. – 6 января. – С. 3.
20. ДАХО. – Ф. 82. – Оп. 1. – Спр. 183. – Арк. 64.
21. ДАХО. – Ф. 82. – Оп. 1. – Спр. 16. – Арк. 213 і зв.
22. Від гнінця до Інтернету. Вказ. праця. – С. 66.
23. ДАХО. – Ф. 82. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 93.
24. ДАХО. – Ф. 82. – Оп. 1. – Спр. 46. – Арк. 75.
25. ДАХО. – Ф. 82. – Оп. 1. – Спр. 40. – Арк. 343 і зв.
26. ДАХО. – Ф. 82. – Оп. 1. – Спр. 67. – Арк. 229.
27. ДАХО. – Ф. 82. – Оп. 1. – Спр. 147. – Арк. 36.
28. ДАХО. – Ф. 82. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 110.
29. ДАХО. – Ф. 82. – Оп. 1. – Спр. 40. – Арк. 74-75.
30. Почтово-телеграфный журнал (далі – ПТЖ). – 1909. – № 1. – С. 22.
31. ДАХО. – Ф. 82. – Оп. 1. – Спр. 197. – Арк. 50.
32. Добровольська В.А. Історія жіночої освіти Півдня України (1901-1910 рр.): Дис... канд. іст. наук: 07.00.01. – Херсон, 2006. – С. 126.
33. ДАХО. – Ф. 82. – Оп. 1. – Спр. 219. – Арк. 34.
34. ДАХО. – Ф. 82. – Оп. 1. – Спр. 45. – Арк. 58.
35. ПТЖ. – 1909. – С. 23.
36. ДАХО. – Ф. 82. – Оп. 1. – Спр. 183. – Арк. 21.
37. Там само.
38. ДАХО. – Ф. 82. – Оп. 1. – Спр. 201. – Арк. 131 і зв.
39. ДАХО. – Ф. 82. – Оп. 1. – Спр. 46. – Арк. 156.
40. ДАХО. – Ф. 82. – Оп. 1. – Спр. 40. – Арк. 284.
41. ДАХО. – Ф. 82. – Оп. 1. – Спр. 125. – Арк. 120.
42. ДАХО. – Ф. 82. – Оп. 1. – Спр. 67. – Арк. 210.
43. Псурцев Н.Д. Вказ. праця. – С. 43.
44. Херсонский курьер: Ежедневная газета. – Херсон, 1907. – 7 июня. – С. 3.
45. ДАХО. – Ф. 82. – Оп. 1. – Спр. 46. – Арк. 393 і зв.
46. ДАХО. – Ф. 82. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 87.
47. ДАХО. – Ф. 82. – Оп. 1. – Спр. 46. – Арк. 49 і зв.
48. ДАХО. – Ф. 82. – Оп. 1. – Спр. 40. – Арк. 126.
49. ДАХО. – Ф. 82. – Оп. 1. – Спр. 46. – Арк. 190, 494.
50. ДАХО. – Ф. 82. – Оп. 1. – Спр. 40. – Арк. 147.
51. Родной край: Ежедневная газета. – 1906. – 2 апреля. – С. 4.
52. ДАХО. – Ф. 82. – Оп. 1. – Спр. 52. – Арк. 126.
53. ДАХО. – Ф. 82. – Оп. 1. – Спр. 106. – Арк. 72.
54. ПТЖ. – 1910. – № 45. – С. 624.